

УДК 811.111:81'373.46

Луньова Т. В.

**ЛІНГВОКОГНІТИВНА ДИНАМІКА АБСТРАКТНОГО – КОНКРЕТНОГО
У СЕМАНТИЦІ МЕТАФОРИЧНОГО ТЕРМІНА “DIRECTED MOTIVATIONAL CURRENTS”
(НА МАТЕРІАЛІ РОБІТ ПРОФЕСОРА ЗОЛТАНА ДЬОРНЕЇ)**

У статті проаналізовано динаміку абстрактного – конкретного знання як засобу формування семантики метафоричного терміна “directed motivational currents” (спрямовані мотиваційні потоки) та смислу позначеного указаною номінативною одиницею поняття в роботах професора Золтана Дьорнеї та його колег, присвячених питанням мотивації діяльності людини.

Ключові слова: термін, метафора, семантика, поняття, абстрактне – конкретне.

Лунёва Т. В. Лингвокогнитивная динамика абстрактного – конкретного в семантике метафорического термина “directed motivational currents” (на материале работ профессора Золтана Дёрнеи). – Статья.

В статье проанализирована динамика абстрактного – конкретного знания как средства формирования семантики метафорического термина “directed motivational currents” (направленные мотивационные потоки) и смысла обозначенного этой номинативной единицей понятия в работах профессора Золтана Дёрнеи и его коллег, посвященных вопросам мотивации деятельности человека.

Ключевые слова: термин, метафора, семантика, понятие, абстрактное – конкретное.

Lunyova T. V. Linguo-cognitive dynamics of the abstract and the concrete in the semantics of the metaphoric term “directed motivational currents” (in the research papers of Dr Zoltan Dörnyei). – Article.

The article provides the linguo-cognitive analysis of the dynamics of the abstract and concrete knowledge as a means of constructing semantics of the metaphoric term “directed motivational currents” and the content of the corresponding concept in the research papers by Dr Zoltan Dörnyei and his colleagues.

Key words: term, metaphor, semantics, notion, abstract, concrete.

Лінгвокогнітивні дослідження взаємопов'язаних між собою процесів мислення і мовлення, які дозволяють моделювати структури представлення знання, а також інтерпретувати семантику й функції лінгвальних одиниць, охоплюють широку сферу пізнавальної і вербальної діяльності людини, включаючи царини міфологічного, художнього, наукового, повсякденно-побутового освоєння дійсності. З одного боку, методологічний апарат когнітивної лінгвістики уможливило експлікацію окремих складників отриманих людиною знань і витлумачення зв'язків, які існують між цими складовими, що становить інтерес не лише для мовознавства, а для ряду суміжних наук: психології, культурології, теорії штучного інтелекту тощо. З іншого боку, результати лінгвокогнітивного аналізу проливають світло на природу і властивості різнорівневих мовних одиниць. Здійснювані в руслі когнітивного підходу до вивчення мови дослідження термінів як особливих вербальних одиниць скеровують у моделюванні фрагментів наукової картини світу і розкривають механізми становлення семантики термінологічної лексики та закономірності її функціонування в текстах.

Когнітивні студії термінів, визнані перспективним напрямом дослідження ще на етапі становлення лінгвокогнітивістики [3, с. 13, 207] і охарактеризовані як нова, порівняно із класичною, система поглядів на термін [7, с. 233], на сучасному етапі мають розроблені теоретичні та методологічні підвалини [2; 6; 5], а також здобутки в описі термінів і терміносистем окремих галузей наук на матеріалі різних мов [8; 10; 11; 13]. Серед останніх в окрему групу можна виділити розвід-

ки, які торкаються питання про метафоричність термінів [1; 12; 4; 9]. У цих роботах зазначене питання проаналізовано в контексті філософської й лінгвістичної дискусії про епістемологічну роль метафори в науковому пізнанні з урахуванням найновіших досягнень когнітивної лінгвістики. Метафора визнана потужним пізнавальним засобом [12, с. 219], інструментом наукового дослідження [1, с. 126; 9, с. 181], а метафоризований термін охарактеризований як «необхідне знаряддя мислення» [1, с. 127]. Дослідниками описано основні принципи метафоричної термінологізації і визначено функції метафоричних термінів у наукових текстах. Водночас, зважаючи на складність метафоричної термінологізації і використання метафоричних термінів у наукових текстах, окремі аспекти цих процесів залишилися поза детальною увагою дослідників. До таких ще не достатньо вивчених на сьогодні питань належить питання про співвідношення абстрактного – конкретного у семантиці метафоричного терміна. Саме заповнення цієї лакуни і є метою нашого дослідження.

Завдання розвідки полягає в тому, щоб з'ясувати роль абстрактного і конкретного знання, актуалізованого в текстах наукових статей, у формуванні семантики метафоричного терміна “directed motivational currents” (спрямовані мотиваційні потоки) і конструюванні смислу відповідного поняття.

Матеріалом дослідження є тексти статей, присвячені вивченню складного феномена в мотиваційній сфері людської діяльності, пов'язаного з високомотивованою цілеспрямованою ефективною діяльністю людини, написані професором

Ноттінгемського університету Золтаном Дьорнеї у співавторстві зі своїми колегами [15; 16; 17]. Для опрацювання фактичного матеріалу було використано методи семантичного, контекстуального і концептуального аналізу. Концептуальний аналіз, застосований для розгляду метафори, здійснений засобами методологічного і термінологічного апарату, розробленого Дж. Лакоффом і М. Джонсоном у рамках теорії концептуальної метафори [14].

Термін *“directed motivational currents”* є авторським неологізмом і вербалізує новий теоретичний конструкт. Професор З. Дьорнеї зі своїми співавторами наголошує на цій новизні, наприклад: *“<...> the notion of Directed Motivational Currents offers a novel and potentially far-reaching theoretical construct”* [16, с. 343]. Така ремарка одночасно привертає увагу науковців, які цікавляться питаннями мотивації, і слугує для них сигналом того, що розуміння нового терміна потребуватиме певних інтелектуальних зусиль.

Щоб витлумачити значення терміна *“directed motivational currents”*, З. Дьорнеї і його колеги використовують сукупність таких прийомів: 1) експлікацію метафоричного образу, пов'язаного із цим терміном; 2) наведення дефініції термінологічної сполуки і витлумачення відповідного поняття; 3) опис явищ дійсності, номінованих уведенням терміном; 4) зіставлення поняття, позначеного запропонованим терміном, з іншими поняттями; 5) аналіз поняття, вербалізованого новим терміном, у системі сучасних теорій. У результаті семантика терміна *“directed motivational currents”* і значення співвідносного із цією розчленованою номінативною одиницею наукового поняття формуються завдяки взаємодії когнітивних структур різних типів, зокрема знання, розміщеного у різних точках на шкалі абстрактного – конкретного.

Шкалу *абстрактне – конкретне* можна розглядати у двох вимірах: як опозицію *узагальненого/генералізованого – унікального/індивідуалізованого* і як протиставлення *уомлядного/осягнутого інтелектуально – наочно-образного/спостереженого в реальній дійсності*.

Під час експлікації метафоричного образу, пов'язаного з терміном *“directed motivational currents”*, відбуваються два протилежно спрямовані процеси.

З одного боку, образ потоку, який виступає цариною джерела розглядуваного метафоризованого терміна, є достатньо узагальненим, наприклад: *“Once a motivational current is initiated, it can transport an individual forward towards a goal at a startling velocity <...>”* [15, с. 97]. Так, у наведеному текстовому фрагменті мотиваційний потік представлено завдяки актуалізації сукупності генералізованих уявлень про напрям (*forward towards*), кінцеву точку (*a goal*) і високу швидкість (*startling velocity*) руху (*can transport*).

Такий високий ступінь узагальнення образу дозволяє застосовувати аналізований метафоричний термін для концептуалізації цілого ряду відмінних між собою конкретних перцептивно спостережуваних ситуацій дійсності, наприклад: намагання схуднути чи прагнення вивчити іноземну мову: *“Take, for example, an overweight university professor. <...> As a result, he loses over 20 pounds over a period of three months. Alternatively, consider for example a second language (L2)-related situation when someone decides to start learning a foreign language <...>”* [15, с. 95].

Подальше згасання наочності метафоричного образу відбувається в текстах проаналізованих статей завдяки тому, що розчленована номінативна одиниця *“directed motivational currents”* замінюється аббревіатурою *DMC*, наприклад: *“In other words, directed motivational currents (DMCs) have the capacity to align the diverse factors that are simultaneously at work in a complex system, thereby acting as a regulatory force”* [15, с. 95]. Надалі у вживанні в тексті аббревіатура *DMC* не актуалізує конкретно-наочний образ потоку, наприклад: *“<...> our belief that the notion of a DMC is associated with a further area where system behaviour is predictable enough to provide a window of opportunity for meaningful research to take place”* [15, с. 96–97].

Здатність позначеного терміном *“directed motivational currents”* (*DMC*) поняття «спрямовані мотиваційні потоки» відповідати цілому спектру об'єднаних спільною глибинною закономірністю, однак суттєво відмінних у своєму конкретному існуванні подій, розглядається автором цього поняття як його теоретично значуща риса, наприклад: *“Although each DMC is by definition unique and guided by an individual's personal vision of a future self, what makes the notion of a DMC significant from a scientific point of view is that there are several common features which can be seen in every DMC”* [17, с. 365].

З іншого боку, у ряді контекстів метафоричний образ потоку конкретизується за допомогою апеляції до яскраво зображеного у відомому мультфільмі наочного образу (динамічної картинки) Східно-Австралійської течії, наприклад: *“<...> not unlike the Gulf Stream or the East Australian Current (the latter vividly portrayed in the animated film “Finding Nemo” as an oceanic “superhighway”)”* [15, с. 97]. Власне Східно-Австралійська течія метафорично представлена як океанічна супермагістраль (*oceanic “superhighway”*). Ця метафора супермагістралі знову повертає читачів статті до досить узагальненого образу дороги, по якій машини можуть безперешкодно рухатися на великій швидкості.

Як бачимо, у досліджуваних наукових текстах відбувається флуктуація метафоричного обра-

зу, пов'язаного з новим теоретичним конструктом, між точками більшої і меншої генералізації та уможлидності. Це дозволяє авторів концепції спрямованих мотиваційних потоків чітко пояснити суть нового теоретичного конструкта і водночас підтримувати увагу і зацікавленість читачів статті. Так, коли метафоричний образ ближчий до полюса узагальнення й уможлидності, це сприяє його однозначній інтерпретації саме стосовно сфери мотивованої діяльності людини. Коли метафоричний образ переміщується до полюса унікального й наочно-образного, він набуває здатності активувати емоційне ставлення читачів до феномена, концептуалізованого за допомогою метафори, а отже, може стимулювати їхню цікавість.

Для проаналізованих статей, у яких уживається термін *"directed motivational current"*, характерна послідовна конкретизація метафоричного образу шляхом використання образів руху у воді. Вище йшлося про образ Східно-Австралійської течії, а в наступному контексті актуалізується досить конкретний спостережуваний у реальній дійсності образ руху волосся на голові людини, яка пливе в певному напрямі, наприклад: *"The concept of everything in an individual's life lining up when in a DMC can be imagined in the same way as the movement of a swimmer's hair moving underwater. When motionless, hair billows around of its own accord, each strand moving seemingly independently, changing direction and velocity due to a multitude of factors. <...> When a swimmer starts to swim towards a point in the distance however, this forward motion overrides the influence of all these unknown factors"* [17, с. 364]. У поданому нижче контексті використовується насичена наочною образністю метафора слідування за хвилею: *"<...> to be able to "ride along with the wave" as the DMC progresses up <...>"* [15, с. 104].

Генералізація метафоричного образу також відбувається послідовно – у такому разі застосовується образ швидкісної магістралі, наприклад: *"A vision can also initiate a far more intensive course of action by activating a special kind of motivational "fast track". A DMC is representative of exactly this kind of motivational surge"* [17, с. 363], *"The experience of a DMC carries with it the excitement of journeying down a "motivational highway" towards new pastures"* [15, с. 103] і пов'язаний із цим образ руху «на автотопілоті», наприклад: *"These behavioural routines create a sort of "motivational autopilot" – they become an integral part of the DMC experience owing to the fact that each step is performed without exercising volitional control"* [15, с. 100], *"Once this launch has been initiated, a kind of motivational autopilot comes into force <...>"* [17, с. 365].

Дефініції терміна *"directed motivational currents"* і витлумачення відповідного поняття сприяють уможлидненню інтелектуальному осяг-

ненню цих вербальної і концептуальної одиниць, наприклад: *"It is important to note at this point, however, that we do not equate a DMC with any motivational current or trait in general; we conceive it as a unique period of heightened motivation that is set into motion by the combination of a number of factors in the pursuit of a specific goal or vision (see below). It is for this reason that we apply the modifier 'directed' to this motivational current"* [15, с. 97]. У наведеному фрагменті статті поняття спрямованих мотиваційних потоків витлумачується за допомогою генералізованих й уможлиднених понять мотивації (*motivation*), руху (*motion*), мети (*goal*).

У наступному текстовому фрагменті вживаються генералізовані й уможлиднені поняття факторів (*factors*), системи (*system*), регулятивної сили (*regulatory force*): *"In other words, directed motivational currents (DMCs) have the capacity to align the diverse factors that are simultaneously at work in a complex system, thereby acting as a regulatory force"* [15, с. 95].

Водночас інтерпретації терміна *"directed motivational currents"* і позначеного ним поняття можуть супроводжуватися певною конкретизацією, зокрема вказівкою на визначений вид діяльності, під час здійснення якого можна простежити дію спрямованих мотиваційних потоків, наприклад: *"A Directed Motivational Current is a new construct. <...> It can be described as a motivational drive which energizes long-term, sustained behaviour (such as language learning). <...>"* [17, с. 357]. Однак така конкретизація досить далека від полюса унікального й наочно-образного на шкалі абстрактного – конкретного.

Опис явищ дійсності, позначених уведеним терміном, на противагу тлумаченням терміна й інтерпретації поняття, спирається на актуалізацію знання про конкретні спостережувані в реальній дійсності ситуації, наприклад: *"Within the field of education, a readily recognizable example of a DMC is someone working towards a deadline for a piece of writing, either within the context of work or study. Let us imagine a university student finishing a final dissertation; in the weeks leading up to this final deadline they might (perhaps uncharacteristically) decline offers of evenings out and work with far greater fervor in order to successfully succeed in producing a piece of work which represents the best of their abilities, thus ensuring that down the line they may be offered their dream job, the vision fuelling the DMC"* [17, с. 363]. Як бачимо, процитований фрагмент актуалізує наочно-образні уявлення про ситуацію, коли студент чи науковець прагне закінчити написання тексту до визначеного терміну. Цей конкретний образ розгортається у досить великому фрагменті тексту.

Такі описи конкретних ситуацій можуть набувати все більшої і більшої конкретизації, яка

здійснюється збалансовано разом з узагальненою характеристикою досліджуваного феномена, наприклад, у статті визначаються три конкретні випадки функціонування спрямованих мотиваційних потоків: “<...> *we would like to illustrate the operation of DMCs on three different time scales: a language teaching task, a project and study-abroad*” [17, с. 369], і далі в тексті міститься спершу генералізована (“*Regardless of the timescales, the generated motivational current in each case has a specific starting point, a well-defined final goal and a clear structure which facilitates progress*” [17, с. 369]), а потім детальна характеристика кожної із трьох ситуацій.

Найбільша конкретизація досягається в контекстах опису досвіду реальних людей, наприклад: “*Having started out not knowing a word of Swedish, 18 month later Athena had applied for undergraduate education in civil administration <...>*” [16, с. 335]. У таких контекстах семантика терміна “*directed motivational currents*” і зміст позначеного ним поняття наповнюються найбільш унікальною й наочно-образною інформацією.

Зіставлення запропонованого поняття з іншими поняттями здійснюється у проаналізованих текстах як шляхом порівняння метафоричних образів, так і шляхом пошуку відповідностей між уможливлено описуваними складниками різних термінів. У першому випадку актуалізується знання, яке тяжіє до полюса конкретного, наприклад: “*The contrast between the dependable flow of such underlying currents and the inherently temporary nature of waves in an ocean has been described by Peter MacIntyre (2012) <...>*” [15, с. 97]. У другому випадку об’єктивується інформація, що міститься ближче до полюса абстрактного, наприклад: “*The concept is in some way akin to Csikszentmihalyi’s (1988) “flow experience” but differs from this state of total absorption in several key features, most notably in that flow focuses on a person’s involvement in a single task that is intrinsically rewarding (autotelic), whereas a DMC involves a prolonged process of engagement in a series of tasks that are rewarding primarily because they transport the individual towards a highly valued end <...>*” [15, с. 97].

Розгляд поняття, позначеного новим терміном “*directed motivational currents*”, у системі сучасних психологічних теорій реалізується за допомогою встановлення кореляції між певною теорією з якимось аспектом поняття «спрямовані мотиваційні потоки», наприклад: “*Yet, although the concept has not been previously identified, discrete elements of the DMC phenomenon have been*

the subject of extensive theorizing. Four of the most prominent theoretical links in this respect include the following” [15, с. 102]. Такий аналіз ґрунтується на використанні генералізованого й уможливленого знання, наприклад: “*Furthermore, satisfaction in goal-setting theory is not seen as the outcome of engagement itself, but as the result of successful progress made towards goals; this is evident in the DMC mechanism of perceiving on-task engagement as being rewarding irrespective of the nature of the activity*” [15, с. 102].

Проведений лінгвокогнітивний аналіз запропонованого професором З. Дьорнеї та описаного ним і його колегами метафоричного терміна “*directed motivational currents*” дозволив виявити, що семантика вказаної номінативної термінологічної одиниці формується в текстах наукових статей завдяки постійній флуктуації між полюсами абстрактного і конкретного знання. У зв’язку із цим смисл позначеного терміном “*directed motivational currents*” нового поняття «спрямовані мотиваційні потоки» формується як сукупність генералізованих уможливлених знань про високомотивовану цілеспрямовану продуктивну діяльність й індивідуалізовані наочно-образні уявлення про конкретні ситуації вияву такої діяльності. Це дозволяє сформулювати нову теоретичну концепцію, яка завдяки своїй узагальненості є ніби інтєпретаційним інструментом для розгляду цілого ряду спостережуваних ситуацій, і водночас продемонструвати на конкретних прикладах релевантність нової теорії та її евристичні можливості.

Подальший інтерес для дослідження становить питання про метафоричну репрезентацію в науковому тексті окремих елементів поняття спрямованих мотиваційних потоків, що спостерігається, зокрема, у такому контексті: “*Once a DMC has commenced, the main parameters of its movement and its aimed-for outcomes become, to a large extent, predictable. This is not unlike the launch of a rocket that, after take-off, will follow a set path as determined by the conditions surrounding its launch*” [15, с. 104], де початок дії спрямованих мотиваційних потоків метафорично уподібнюється запуску ракети. Також у подальшому перспективним видається завдання прослідкувати, як термін “*directed motivational currents*” використовується в роботах послідовників запропонованої концепції, зокрема, чи зберігається в їхніх текстах наочність метафоричного образу потоку, чи втрачається. Це допоможе глибше пізнати специфіку лінгвокогнітивної діяльності людини під час розв’язання наукових задач.

Література

1. Алексеева Л.М. Термин и метафора / Л.М. Алексеева. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1998. – 250 с.
2. Голованова Е.И. Когнитивное терминоведение: проблематика, инструментарий, направления и перспективы развития / Е.И. Голованова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 24 (315). – Вып. 82. – С. 13–18 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.csu.ru/vch/315/003.pdf>.

3. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / С.В. Гринев-Гриневиц. – М. : ИЦ «Академия», 2008. – 304 с.
4. Зубкова О.С. Медицинская метафора и медицинская метафора-термин в индивидуальном лексиконе (экспериментальное исследование) / О.С. Зубкова // Знание. Понимание. Умение. – 2010. – № 1. – С. 140–145 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/meditsinskaya-metaphora-i-meditsinskaya-metaphora-termin-v-individualnom-leksikone-eksperimentalnoe-issledovanie>.
5. Іващенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : [монографія] / В.Л. Іващенко. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
6. Козловская О.Г. Когнитивный подход к исследованию термина как инструмента познания / О.Г. Козловская // Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики. – 2006. – № 24. – С. 245–247 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnyy-podhod-k-issledovaniyu-termi-na-kak-instrumenta-poznaniya>.
7. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – 3-е. изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
8. Малицька В.А. Питання когнітивного опису терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови / В.А. Малицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjrg8TrpLLSAhVlrRQKHZTFB0sQFggwMAM&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fapy1_2004_10_17.pdf&usq=AFQjCNH-fqkPzc_BJR9e8Im03dW640bvg&sig2=sZ_mAiVf4wWxNTWCBD4z-w&bvm=bv.148073327,d.bGs.
9. Підгородецька І.Ю. Метафора в науковому мовленні економістів / І.Ю. Підгородецька // Філологічні студії. – 2015. – Вип. 12. – С. 178–184.
10. Полиця Т.Д. Термінополе концепту «думка» / Т.Д. Полиця // Термінологічний вісник. – 2015. – № 1. – С. 83–93.
11. Радченко О.Ю. Словник-тезаурус термінології маркетингу: поняття «ціна» / О.Ю. Радченко // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – 2015. – Вип. 240. – Т. 252. – С. 80–84 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://linguistics.chdu.edu.ua/article/viewFile/60819/56581>.
12. Селиванова Е.А. Когнитивный механизм метафоризации терминологии лингвистики (на материале русского языка) / Е.А. Селиванова // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 219–224.
13. Шапран Д.П. Когнітивна структура маркетингового терміна як відображення динаміки наукового знання / Д.П. Шапран. // Молодий вчений. – 2016. – № 6 (33). – С. 390–394. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/6/97.pdf>.
14. Lakoff G. Metaphors We Live By. / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago ; L. : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

15. Dörnyei Z. “Directed Motivational Currents”: Regulating Complex Dynamic Systems through Motivational Surges / Z. Dörnyei, Z. Ibrahim, C. Muir // Motivational dynamics in language learning. – Bristol : Multilingual Matters, 2015. – P. 95–105 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.zoltandornyei.co.uk/uploads/2015-dornyei-ibrahim-muir-2015-mm-18.pdf>.
16. Henry A. The anatomy of Directed Motivational Currents: Exploring intense and enduring periods of L2 motivation. / A. Henry, S. Davydenko, Z. Dörnyei // Modern Language Journal. – 2015. – № 99 (2). – P. 329–345 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.zoltandornyei.co.uk/uploads/2015-henry-davydenko-dornyei-mlj-15.pdf>.
17. Muir C. Directed Motivational Currents: Using vision to create effective motivational pathways / C. Muir, Z. Dörnyei // Studies in Second Language Learning and Teaching. – 2013. – № 3 (3). – P. 357–375 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.zoltandornyei.co.uk/uploads/2013-muir-dornyei-sslst-1.pdf>.